

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОСТОРІ ЗАЛЕЖНИХ СТОСУНКІВ

Анотація. У статті представлені результати початкового етапу емпіричного дослідження міжособистісної залежності методом обґрунтованої теорії. Виділено ряд ключових особливостей комунікації у просторі залежних відносин, які визначаються: широтою контексту інтерпретації, специфікою представленості ідентичності, способами ідентифікації партнера, варіантами осмислення динаміки відносин, досвідом подолання і наявністю вертикалі у взаємодії.

Ключові слова: міжособистісна залежність, простір залежних відносин

Постановка проблеми. Комунікативний простір життєвого світу являє собою ціле плетиво значущих стосунків, в яких особистість конструює, структурує своє життя. Знаходячись в цьому плетиві людина так чи інакше здійснює та реалізує свій вплив на оточення, і сама піддається даному впливу. Як владно-підвладно взаємини розгортаються в інтимності? Яке місце займає залежність в близьких значущих стосунках? Що вона собою являє? Які особливості її розгортання? В чому полягає специфіка розгортання комунікації, коли вимір залежності стає провідним, особливо виразним? Це проблемні запитання, на які ми намагаємося частково відповісти в рамках представленого в даній публікації матеріалу.

Зв'язок з важливими завданнями. Розробка даної проблеми, краще розуміння феномену залежності може допомогти у вирішенні ряду практичних завдань пов'язаних як з деструктивними явищами, що розгортаються, коли залежність

стає надмірною та починає комплексно обумовлювати розвиток, побудову життєвого сценарію, психічне та соматичне здоров'я, так і в розкритті позитивного потенціалу залежності у взаєминах.

Аналіз останніх наукових праць. Узагальнюючи підходи ряду дослідників по проблемі міжособистісної залежності можна виділити три основні напрямки розуміння даного феномену: як властивості, характеристики взаємодії (О. П. Макушина, А. В. Петровський, В. Е. Чудновский), як особливий тип стосунків (А. Бродський, Б. Вайнхолд, Дж. Вайнхолд, О. В. Ємельянова, В. Д. Москаленко, Р. Норвуд, С. Піл, Е. Фромм, К. Хорні), як особистісної структури, що розгортається в комунікації (М. Є. Жидко, О. С. Кочарян, Є. В. Фролова).

Основна мета статті полягає у представленні попередніх емпіричних даних отриманих на перших етапах дослідження особливостей комунікації в просторі залежних стосунків.

Емпіричне дослідження вибудовувалось на наступних теоретичних положеннях:

- Міжособистісна залежність представляє собою характеристику комунікативної ситуації, що періодично та мерехтливо з'являється у будь-яких взаєминах.
- Простір залежних стосунків є простором міжособистісного співбуття, в якому залежність стає провідною, особливо виразною.
- Специфіка простору залежних стосунків полягає в тому, що він конфігурується відповідно до фіксованих, застиглих патернів взаємодії поза волею та бажанням людини.

Тобто комунікація організовуються на тлі постійного, тотального, примусового переживання залежності. В процесі дослідження ми хочемо виявити, в чому полягають особливості даної комунікації, як вона організовуються, як розгортаються, в чому їх специфіка.

Виділенні теоретичні положення є досить широкими та в великій мірі узагальненими. І це є свідомою дослідницькою позицією та виправдовується стратегією побудови емпіричного дослідження на основі обґрунтованої теорії А. Страуса та Дж. Корбіна. Адже зазначений дослідницький підхід передбачає не верифікацію попередньо вибудованного теоретично знання, а полягає у виявленні, постійному корегуванні та модифікації уявлень про досліджуваний феномен. При цьому теоретична обґрунтованість висновків, отриманих таким чином, буде перевіряється за допомогою ряду критеріїв: відповідності, надійності та прогностичності (Страус та ін., 2001).

Емпіричним матеріалом першого етапу нашого дослідження були тексти людей, розміщені на різних психологічних сайтах та форумах, в яких описані історії, що самі автори ідентифікують як історії залежності. Маркерами є наступні тези з текстів: описані мною стосунки є, безумовно, залежними; тема моєї проблеми – залежність в любовних стосунках; діагноз залежність я поставила сама: по-іншому це не назвеш.

Особливість даних текстів полягає в тому, що вони є самомотивованими, анонімними, тому досить розгорнуто та деталізовано розкривають феномен залежності для дослідника.

Безпосередньо первинний аналіз текстів був організований процедурами відкритого, а потім і осьового кодування. Порядковий аналіз текстів та порівняння всіх текстів між собою дозволив виділити категорії, які в процесі осьового кодування вибудувались навколо класичних наративних компонентів: умови розвитку, зав'язка, розвиток сюжету, кульмінація, розв'язка, кода. Окремо було виділено ряд ненаративних компонентів тексту: точка рефлексії, актуальний стан автора, образ уявного співрозмовника.

Виділені категорії розкриваються в тексті наступним чином.

Умови розвитку. Етап до зустрічі з об'єктом залежності описується на трьох рівнях узагальнення:

- Констатація, опис власних характеристик (*до зустрічі з ним я була....*) чи перерахування взаємин, які склалися до цього (*успішних, чи нещасливих*);
- Роздуми з приводу власної ідентичності (*я завжди знала, що зі мною щось не так, а що саме я зрозуміла поруч з ним*);
- Аналіз стосунків в контексті цілісної життєвої історії (*нас притягнув і відштовхнув один від одного схожий життєвий досвід – нещасливе дитинство. Він жив в пеклі так само як і я*).

Зав'язкою в усіх текстах є момент зустрічі головних героїв. Цей момент розкривається через ряд особливостей самоідентифікації та ідентифікації партнера. Осмислення власної ідентичності здійснюється через призму таких характеристик: оціночність, динамічність, активність – пасивність в подоланні перешкод, закритість відкритість Я для переосмислення. В найбільшій мірі насиченими є категорії поляризованості самооцінки, що пов'язується з різними періодами стосунків та фрагментарності динаміки образу Я,

Ідентифікація партнера здійснюється трьома способами: злипання (*ми були створені один для одного*); протиставлення (*він в усьому мене не влаштовував, здавалося, він моя абсолютна протилежність*) та дзеркалення (*Я його жаліла, бо бачила в ньому себе*).

Розвиток сюжету. В рамках даної категорії можна було виділити декілька варіантів розгортання основного сюжету:

- **Воронка** (траєкторія руху вниз по спіралі, що звужується). Дана категорія є найбільш насиченою, вона більш чи менш випукло представлена в усіх історіях.

Закручування по спіралі здійснюється навколо таких параметрів:

- звуження сфер активності (перестала спілкуватися з друзями, закинула аспірантуру, моє професійне зростання

спочанку призупинилося, а потім пішло на спад, я втратила роботу);

- зростання терпимості (зрада – покаяння - пробачення – вдарив – покаяння – пробачення – побої – без покаяння – все пробачаю);
- зниження самоконтролю (втратила будь-яку гордість – нав'язливо телефоную, непеслідую, не можу зупинитись);
- знаходження інших адиктивних об'єктів (напиваюсь, шукаю випадкові знайомства, щоб заглушити біль).

Гойдалки. Даний варіант представляє стосунки описані в двох реєстрах: повна ідеалізація (притягувало одне до одного з однаковою силою; такого я ще ніколи не відчувала) – знецінення (сварки, істерики, конфлікти), і так по колу.

Поступки. Даний сюжет є лінією постійних поступок (хотіла стати дизайнером, але пішла заробляти гроші, бо він навчався і не міг заробляти).

Розрив являє собою лінію стосунків, які закінчилися зникненням партнера.

Кульмінація – це категорія, через яку описується переломний етап розвитку стосунків. Він представлений в різних часових модальностях та описується на рівні констатації подій та на рівні переживань. Кульмінаційні події, представлені в даних текстах це: зрада, зникнення, спроба суїциду, нав'язлива, неконтрольована, компульсивна поведінка (переслідування, чіплення); кульмінаційними переживаннями є біль, жаль, страждання.

Розв'язка представлена в трьох варіантах: відкрита (це крик про допомогу); як реальність подолання (я не повернусь мені зараз боляче, але біль по троху зникає. Я вибираю життя, а не залежність); успішність подолання (творчість, професійна реалізованість, розширення кола спілкування).

Кода. В результаті аналізу було помічено, що попередньо виділені категорії більш або менш випукло представлені в залежності від позиції автора, з якої він інтерпретує даний

досвід залежності. Дану позицію ми відносимо до окремої категорії аналізу, що включає в себе неаративні компоненти тексту та розкривається через актуальний стан автора та образ уявного співрозмовника.

В текстах представлено шість варіантів таких позицій:

- «Поверніть його мені». Із такого прохання образ, до якого звертається автор це образ чарівника;
- «Допоможіть нам виплутатись з цієї історії». Співрозмовника можна визначити як інструктора.
- «Звільніть мене від страждань». Співрозмовник вимальовується через образ лікаря.
- Позиція «Допоможіть розібрати» передбачає звернення до експерта;
- «Подивіться як я це долаю». Даний текст направлений вчителю, наставнику, від якого потрібна оцінка та визнання.
- «Я з цим гарно впоралась, можу допомогти». Відповідно до такого стану в якості адресата виступають потерпілі від схожих проблем люди.

Головною особливістю позицій, з яких інтерпретується досвід залежності є їх розміщення по-вертикалі.

Аналіз текстів, що представляють собою розгорнуті оповідання про залежність, дозволяє побачити закономірності розвитку стосунків, в яких вимір залежності є домінуючим та актуальним. Але дослідницький інтерес на цьому не вичерпуються. Постає цілий ряд запитань, що стосуються особливостей розгортання даного феномену в неактуальному стані. Як конструюється, осмислюється та переживається досвід залежності тими, в кого нема гострої потреби його усвідомлювати? Як даний досвід вплітається в повсякденне близьке спілкування?

На наступному етапі дослідження було зібрано історії, які досліджувані писали на прохання дослідника. Було розроблено інструкцію для наратива про залежність в стосунках. Текст інструкцій: «Напевне, кожна людина має

досвід залежності у стосунках. Згадайте, будь ласка, цей досвід. Спробуйте описати його у вигляді історії про свою залежність у стосунках. Оберіть жанр, стиль оповідання, який найповніше зможе розкрити переживання цього досвіду».

В результаті аналізу було виділено ряд основних відмінностей даних текстів від попередніх.

Перша полягала в тому, що феномен залежності в текстах останніх респондентів, інтерпретується через три основні категорії:

- як тяжкі, хворобливі стосунки;
- як період чи певний етап в стосунках, який пов'язаний з труднощами, конфліктами, фрустрованістю (*період недосяжності, віддаленості об'єкту залежності: (саме в цей період я дуже гостро усвідомлював, що дуже від неї залежу)*);
- як механізм реагування на ситуацію (*залежність – це момент, коли на мене тиснуть, нав'язують своє уявлення, а я на якийсь час розгублююся, погано себе розуміючи, починаю піддаватися цьому впливу. Це стан розгубленості, неусвідомленості, нерозуміння себе*).

Наступна відмінність даних текстів від попередніх полягала в тому, що в них описувались не конкретні стосунки, а ціла система життєвих колізій, які автор намагався якось організувати навколо категорії залежності. Було виділено декілька варіантів такого ув'язування, що доповнюють попередньо описані сюжети:

- один і той самий сценарій стосунків може повторюватись в різних взаєминах (*це схоже на «наступання на одні й ті самі граблі»: такий сценарій в своєму житті я пережила тричі*);
- описаний на попередньому етапі механізм гойдалок, коли партнер то знецінюється, то ідеалізується, може розгорнутися в паралельних стосунках з двома партнерами: знеціненим та грандіозним (*це про залежність в трикутних стосунках: це*

були стосунки, в яких я не досягала до нього, серед тих, хто не досягався до мене).

- травматичний досвід приниженості, може змінитися в інших стосунках дидактизмом та навпаки (*я вирішила, що більше нікому не дозволю себе ображати, тому зустрівши його, я відразу дала йому зрозуміти, з ким він має справу*).

Ще однією відмінністю даних текстів є єдиний часовий горизонт. В даних розповідях представлена одна часова модальність – минуле. Зовсім не розкритими залишаються питання: як описаний досвід пов'язаний з теперішнім? Як складаються стосунки зараз? Як даний досвід влітається в насушну повсякденність? Як це вплинуло на розуміння близькості та залежності? Дані питання не розкриваються в отриманих текстах.

Наступними дослідницькими запитаннями є чому так відбувається? та як все таки розгорнути даний феномен для дослідника? Пошук відповідей на дані запитання є перспективами нашого подальшого вивчення міжособистісної залежності.

Узагальнюючи результати на данному етапі приходимо до наступних висновків:

Міжособистісна залежність – це варіативний феномен, що в міжособистісному співбутті проявляється в різноманітних формах (покірність, дидактизм, трикутні стосунки, неусвідомлювані та повторюванні паттерни стосунків, що блокують особистісний розвиток).

Залежність може існувати у взаєминах на рівні механізму, як етап розвитку взаємин, як особливий тип стосунків.

Важливими параметрами осмислення та інтерпретації особливостей комунікації в просторі залежності (в залежних стосунках) є: широта контексту осмислення стосунків; специфіка представленості ідентичності; особливості способів

ідентифікації партнера; варіанти осмислення динаміки стосунків; досвід подолання; наявність вертикалі в стосунках.

Представлене дослідження є відкритим, його продовження планується в напрямку вивчення емоційно-образним пластів феномену міжособистісної залежності.

Література

1. Макушина О. П. Психологическая зависимость подростков от родителей: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Макушина Ольга Петровна. – М., 2001. – 132 с.
2. Чудновский В. Э. О временном аспекте гармонического развития личности / Чудновский В. Э. // Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте. – М.: Мысль, 1980. – С. 60–67.
3. Уайнхолд Б. Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд – М.: «Класс», 2002. – 246 с.
4. Емельянова О. В. Кризис в созависимых отношениях / О. В. Емельянова – СПб.: Речь, 2004. – 368 с.
5. Москаленко В. Д. Зависимость: семейная болезнь / Москаленко В. Д. – М.: Персэ, 2009. – 352 с.
6. Пил С., Бродский А. Любовь и зависимость / С. Пил, А. Бродский. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2005. – 384 с.
7. Норвуд Р. Женщины, которые любят слишком сильно [Электронный ресурс] / Норвуд Р. – Режим доступа : http://www.koob.ru/norwood_robin/jenshini_silno_lubyat.
8. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 384 с.
9. Хорни К. Невротическая потребность в любви и привязанности. Психология и психоанализ любви. Хрестоматия / К. Хорни; под ред. Д. Я. Райгородского. –

- Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – С. 380–449.
10. Жидко М. Є. Особистісні чинники формування подружньої співзалежності у чоловіків: дис. канд. псих. наук: 19.00.05 / Жидко Максим Євгенович. – Харків, 2007. – 225 с.
  11. Кочарян А. С., Жидко М. Е., Коцарь А. В. Полорольевые факторы формирования взаимозависимых отношений супругов / Кочарян А. С., Жидко М. Е., Коцарь А. В. // Вісник Харківського національного університету. – №550. – Ч. 2. – С. 125–129 («Психологія»).
  12. Фролова Е. В. Эмоциональные механизмы формирования межличностной зависимости у женщин / Фролова Е. В. // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – 2006. – №740. – С. 249–255.
  13. Страусс А., Корбин Дж. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс, Дж. Корбин / Пер. с англ. и послесловие Т.С.Васильевой. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.

Аннотация. В статье представлены результаты начального этапа эмпирического исследования межличностной зависимости методом обоснованной теории. Выделено ряд ключевых особенностей коммуникации в пространстве зависимых отношений, которые определяются: широтой контекста интерпретации, спецификой представленности идентичности, способами идентификации партнера, вариантами осмысления динамики отношений, опытом преодоления и наличием вертикали во взаимодействии.

Ключевые слова: межличностная зависимость, пространство зависимых отношений

Summary. The results of the initial stage of empirical study of interpersonal dependence by grounded theory are presented in the

article. A number of key features of communication in the space of dependent relationship are allocated. They are: the breadth of context of interpretation; the specifics of the representation of identity; ways of identification of partner; ways of comprehension of the dynamics of the relations; experience of overcoming and the presence of vertical interaction.

Keywords: interpersonal dependence, space of dependent relations